Резюме

В этой статье автор проводит теоретический анализ категорий института благотворительности и благотворительной деятельности. На основе проведенного теоретического исследования автор выдвигает предложение привести законодательные дефиниции к единому знаменателю путём унификации определений института благотворительности и благотворительной деятельности.

Ключевые слова: благотворительность, благотворительная деятельность, меценатство, волонтерская деятельность, гуманитарная помощь.

Summary

This article – theoretical analysis of virtue. Author put forward proposal – carry out legislative definitijn to united result way definition institute of virtue.

Key words: virtue, kidness, humane help.

Отримано 10.02.2010

І. В. КОСТЕНКО

Ірина Валентинівна Костенко., *здобувач Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України*

НАУКОВІ СТУПЕНІ І ВЧЕНІ ЗВАННЯ У ПЕРШІ ДЕСЯТИЛІТТЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ (1917–1934 рр.)

Сьогодні дослідники на тлі помітної кризи у науково-освітній сфері дедалі більше звертаються до теоретичного осмислення цікавого, хоча й суперечливого радянського досвіду державного управління цією сферою. Необхідність подібних історичних екскурсів зумовлюється відчутною практичною потребою не лише в аргументованому обґрунтуванні нових ідей, а й у об'єктивній оцінці та конструктивній критиці попередніх управлінських концепцій і рішень. Зокрема, історико-юридичні розвідки щодо радянської системи керування наукою та освітою і відповідної нормативно-правової бази можуть забезпечити певну спадкоємність державної політики і правотворчості, дозволять поглянути на деякі сучасні інновації в історичному вимірі. Особливий інтерес, як видається, викликають питання наукової титулатури та атестації наукових і науково-педагогічних кадрів, які традиційно перебувають в епіцентрі уваги громадської думки.

Утім, дослідження українського радянського наукового та освітнього процесу, здійснені за роки незалежності[1], оминають відповідну проблематику. З одного боку, це пояснюється так званою «інерцією уніфікації», тобто механічного перенесення на українські реалії російського або загальнорадянського законодавства у сфері науки та освіти, що є спільною вадою багатьох робіт даного напряму, а з іншого – важкою доступністю необхідних історичних першоджерел про перебіг процесів управління наукою та освітою. А коли йдеться про перші десятиліття Радянської влади, іноді можна спостерігати й певну авторську упередженість щодо оцінки самостійності політики українського радянського уряду 20-х – першої половини 30-х рр. у сфері науки й освіти, гіпертрофовану увагу до комуністичних репресій, голодомору та інших спекулятивних тем історичної (і не тільки) науки.

Із урахуванням наведеного предметом дослідження у цій статті є досвід правового регулювання науково-атестаційного процесу 1917–1934 рр., тобто в хронологічних рамках від проголошення Радянської влади в Україні до прийняття постанови РНК СРСР «Про вчені ступені та звання» як своєрідного етапного документу, що заклав основи радянської науково-атестаційної системи в тому вигляді, у якому вона фактично зберігається і понині.

Радикальні реформи системи атестації та управління наукою та вищою освітою в СРСР почалися здебільшого після громадянської війни, оскільки до того увага лідерів новоствореної Радянської держави концентрувалася на більш нагальних проблемах[2]. Зокрема, як підкреслював Пітірім Сорокін, у перші роки перебування при владі «більшовики, зайняті громадянською війною, ще не знищили все університетське життя»[3]. Проте, починаючи з 1917 р. і в РСФРР, і в УСРР було юридично закріплено ряд суттєвих перетворень у галузі вищої освіти: уперше двері вузів були відкриті для трудящих та їхніх дітей, освіта ставала безкоштовною, а також скасовувалися вступні іспити, дипломи та атестати, необхідні для зарахування до вищих навчальних закладів (було необхідно представляти тільки посвідчення особи та довідку про досягнення 16-річного віку). Для того, щоб відкрити шлях новим кадрам – носіям нового світогляду, була ліквідована кастовість, що панувала у вищій школі, та корпоративність професорсько-викладацького складу[4].

У Радянській Росії були також скасовані дореволюційні наукові ступені і вчені звання та пов'язані з ними права та пільги. Натомість були введені нові звання (посади) професорів та викладачів (наукових

© І. В. Костенко, 2010

співробітників), які заміщувалися за конкурсом. Згідно з Декретом РНК РСФРР «Постанова про вищі навчальні заклади», «особи, зайняті у вищих навчальних закладах науковою роботою будь-якого характеру, мають назву наукових робітників» і розподіляються на: «а) професорів, які ведуть самостійні курси чи заняття або завідують однією з науково-учбових установ вищого навчального закладу та обираються Державною Ученою Радою; б) викладачів, які ведуть допоміжні курси або заняття або ж працюють самостійно, але під керівництвом та відповідальністю одного з професорів та обираються Правлінням вищого навчального закладу або Державною Ученою Радою за представленням Головного Комітету з професійно-технічної освіти; в) наукових співробітників, які допомагають професорам та викладачам або готуються до самостійної навчальної або науково-навчальної діяльності та обираються Правлінням вищого навчального закладу або Державною Ученою Радою за представленням Головного Комітету з професійно-технічної освіти»[5].

Професура чинила опір усім цим реформам, передбачаючи закономірне зниження якості освіти через наплив непідготовлених студентів, заявляла протести проти спроб знищити систему колегіального призначення викладачів, висміювала нові марксистські курси на соціальних факультетах. Тому реформи на своєму початковому етапі ще не могли справити помітного впливу на рівень освіти та динаміку науково-атестаційних процесів[6].

Деконструктивне реформування української університетської системи в межах загальної освітньої реформи почалося 19 березня 1920 р. після видання за російським прикладом Київським губернським відділом Народного комісаріату освіти УСРР наказу № 56 про ліквідацію університетів і створення нових радянських інститутів. Замість університетів на їх матеріальній базі стали утворюватися інститути народної освіти, галузеві академії та інститути, підпорядковані Наркомату освіти. Радянські вищі навчальні заклади позбулися академічної автономії та інших основних привілеїв вікової університетської системи і лише за своєю структурою (ректорат, факультети, кафедри) нагадували європейські університети[7]. Система чіткої оцінки наукової кваліфікації викладача була відсутня аж до 1934 р., а науковий ступінь перестав бути обов'язковим навіть для професорської посади.

Проте, під впливом університетської громадськості, зокрема, авторитетних учених-медиків, в УСРР періодично порушувалися питання повернення елементів наукової титулатури у вигляді ступеня доктора наук та відновлення інституту приват-доцентства.

Приват-доценти – основний контингент поповнення та ротації наукових і науково-педагогічних кадрів, зокрема, професорських – розглядалися в дореволюційній університетській практиці як молодші викладачі з правом читання лекцій та проведення семінарських занять зі студентами. Це звання було скасоване відповідним декретом Радянської влади, проте питання про необхідність відновлення інституту приват-доцентури неодноразово підіймалося на рівні рад факультетів та вузів у 1921–1922 рр. Так, викладачі Медичного інституту, створеного на базі медичного факультету Київського університету св. Володимира, після всебічного обговорення одностайно висловили думку про «у вищій ступені бажаність відновлення колишніх приват-доцентів як приватних викладачів, що завжди були й залишаються назавжди кращою підготовчою школою для поповнення кадрів нових професорів»[8]. Доповідна записка медиків була проникнута великою турботою про майбуття української науки і медичної практики: «Тяжкі, непоповнювані втрати, що понесла наука за останні 5-6 років серед наукових робітників, мимоволі заставляють задуматися над питаннями – ким їх замінити. У минулі часи кадри професури поповнювалися приват-доцентами... На теперішній час майже вся доцентура вже використана, і минулі доценти й приват-доценти замінили вибулих професорів та посідають тепер самостійні кафедри. Нових доцентів і приват-доцентів немає, і ми вимушені доручати викладання особам малопідготовленим, таким, що мають малий педагогічних досвід та науковий стаж. Це, зазвичай, не може не відбиватися на викладанні, і в результаті молоді люди, що скінчили курс Медуніверситету, потребують стажування, що збільшує термін проходження навчання і, відповідно, цикл медичних наук... Зауважуючи на вищевикладене, Факультетська Комісія Медуніверситету вважає за необхідне поновлення кадрів минулих приват-доцентів, які є викладачами й помічниками професорів, разом із тим не будучи тягарем для Державного бюджету... Словом, лише при появі приват-доцентів й може бути забезпечене викладання тих або інших курсів наук, що проходять в Медуніверситеті»[9].

Та ж сама Факультетська комісія Мединституту подала доповідну записку і з приводу відновлення наукового ступеня, необхідного для присвоєння звання професора: «Пошукування такого ступеня, – відзначалося у записці, – будь-то звання доктора, магістра чи інше подібне – обов'язково має бути пов'язане з написанням більш-менш солідної наукової роботи (дисертації), з її привселюдним захистом, що надало б змоги упевнитися в ступені наукової підготовки особи – пошукувача цього наукового ступеня»[10].

Збереглося телеграфне листування 24.02 – 19.03.1921 р. з приводу присудження ступенів доктора медицини: «*Поступают заявления на защиту диссертаций в звании доктора медицины тчк сообщите срочно можно ли допустить к такой защите и утвердить в звании доктора медицины. Уполномоченный Киевской Академии ПДПС*». (Зазначену посаду в цей час займав Л. М. Левитський[11].) І харківська відповідь члена колегії Укрголовпрофосу Данилевської: «*Впредь до особого распоряжения об изменении положений по вопросу Вашей телеграммы 7836 защита диссертации и представление степени доктора медицины разрешается*»[12].

Український Наркомос під впливом ініціативи знизу неодноразово ставив питання про повне відновлення функціональності докторського ступеня. Цією проблемою перейнявся й Науковий Комітет, організований у Харкові на початку квітня 1921 р. у складі Укрголовпрофосу НКО УСРР і покликаний наглядати за

діяльністю наукових закладів України та спрямовувати й координувати наукову роботу. Попри несприятливі для цього умови революцій, зміни урядів, громадянської війни, Комітет розгорнув діяльність із відновлення та налаштування наукової роботи, яка прийшла чи не в занепад. Зокрема, це стосувалося використання у науковому житті ступеня доктора наук, незважаючи на його скасування першими декретами радянської влади і повне ігнорування в РСФРР).

«Науковий Комітет, – відзначено в ознайомчій брошурі «Про діяльність Наукового Комітету Наркомосу та наукових закладів та організацій України (1921-1923 рр.)», – мав був поставити та вирішити питання про так звані учені ступені, оскільки, поряд із можливістю науково працювати, друкувати наукові праці, науковий ступінь відіграє роль стимулу для працівників науки. На відміну від попереднього порядку одержання ступенів, коли у цьому питанні не було достатньої об'єктивності, коли факультети самі надавали ступені й іноді їхнє одержання було результатом особистих сімейних стосунків, Науковим Комітетом проведене положення, за яким встановлений лише один ступінь – доктора наук, який може бути отриманий під час захисту своїх праць в особливих, не пов'язаних із факультетами й вузами, склад яких може гарантувати повну безпристрасність рішення»[13]. Звідси ж відомо, що подібні комісії були створені в Харкові та в Одесі, й до 1923 р. вже успішно працювали.

Таким чином в Україні спостерігалася тенденція до встановлення єдиного ученого ступеня доктора наук як вищої наукової кваліфікації, що присуджувалася особам, які зарекомендували себе науковими дослідженнями. Правовою основою відновлення докторського ступеня стала стаття 619 Кодексу про народну освіту, затвердженого Президією ВУЦВК 22 листопада 1922 р. [14] та чинного на всій території України з 25 липня 1923 р.[15]. Для здобуття ступеня кандидат мав представити до відповідної Комісії власне curriculum vitae та свої наукові роботи, у складі яких – самостійне наукове дослідження, яке він мав захистити в публічному засіданні Комісії, відгук відповідної фахові науково-дослідницької кафедри або іншого наукового закладу, або учених-фахівців. У деталях як особливе компетентне роз'яснення використовували проект особливого «Положення про вчені ступені»[16] 1922 р., яке було згодом доопрацьовано і затверджено Наркоматом освіти 9 лютого 1925 р. як «Положення про вчені ступені» разом з відповідною інструкцією до нього[17].

Протягом 1922-1923 рр. у Науковому Комітеті Наркомосу здійснювалася підготовча робота з питань присудження наукових ступенів, результатом якої було створення Центральної (Харківської), Київської та Одеської комісій та інформування наукових робітників про порядок присудження ступеня доктора наук[18]. А згідно з операційним планом Наукового Комітету на 1923-1924 рр. із метою стимулювання наукової діяльності вже передбачалася робота з присудження ученого ступеня за найбільш цінні роботи[19]. До складу комісій включалися усі наявні у даному місті дійсні члени ВУАН, керівники та члени кафедр, фахівці, професори, представники профспілок, державних органів та суспільних організацій, практичні спеціалісти, які зацікавлені у розвитку даної науки у її практичних досягненнях, причому не тільки у межах УСРР, а й з інших республік СРСР. Голови Комісій та їх заступники назначалися Президією Укрголовнауки терміном на один рік. Для осіб, відомих своїми визначними досягненнями в науці, ступінь доктора наук міг присуджуватися й без усіх процедур, прописаних у Положенні.

Практика присудження докторських ступенів 1923-1924 рр. на підставі Кодексу з урахуванням тез проекту Положення 1922 р. показала, що останнє потребує коректив, спрямованих на уточнення вимог до пошукувачів, зокрема, вимоги про те, що пошукувачі повинні «бути вже цілком сформованими науковими робітниками, що можуть самостійно вести наукову роботу та вже досягли цінних результатів у відповідній галузі наукової праці»[20].

Проблема присудження наукового ступеня доктора наук викликала чималі дискусії. Так, пропонувалося:

– підвищити вимоги до претендентів на вчений ступінь, зокрема, з медичних наук;

– вирішувати питання про наукову здатність претендента за проробленою ним певною програмою лабораторних робіт чи експериментів тощо;

– знов увести магістерський ступінь та відповідну кваліфікаційну роботу, інакше доцільність ступеня доктора стає досить сумнівною, оскільки, поза іншим, не дає жодних практичних;

– надавати ступінь так само, як надається звання героя праці, оскільки об'єктивних даних для вирішення питання про наукову здатність аспіранта немає;

– надавати ступінь насамперед молодим дослідникам, виходячи з його стимулятивної функції[21].

Одним з наслідків цього обговорення стало те, що роботи здобувачів стали прийматися до розгляду тільки у друкованому вигляді[22].

Після обговорення та прийняття у грудні 1924 р. Пленумом Укрнауки розроблених Президією Укрнауки уточнень та затвердження Колегією Наркомосу 9 лютого 1925 р. «Положення про вчені ступені» всі академічні комісії стали працювали відповідно до цього нормативного акта під керуванням Голови Комісії по присудженню учених ступенів при Укрголовнауці професора О. В. Палладіна.

Кількість дисертаційних справ цього періоду обчислюється декількома десятками, причому спостерігаються переважно клопотання про поновлення у науковому ступені, який було присуджено в дореволюційні часи. Наприклад, у 1923-1924 рр. Комісією з присудження наукових ступенів у Харкові було проведено сім публічних захистів на «звання» доктора медико-фізіологічних наук та доктора клінічної медицини, у Катеринославі – один захист доктора хімії, в Одесі – доктора ботаніки[23] (загальним числом дев'ять). За період з

жовтня 1924 до жовтня 1925 р. Харківська Комісія з наукових ступенів присудила по три ступеня доктора медико-фізіологічних наук та доктора клінічної медицини, а також по одному ступеню доктора соціальної медицини, доктора математики, доктора історії культури і доктора хімії, причому комісії з математики та хімії на час звіту ще продовжували свою роботу, Київська Комісія присудила по одному ступеню доктора медико-фізіологічних наук, клінічної медицини та математики, Одеська та Катеринославська – по одному ступеню доктора клінічної медицини[24].

Крім того, використовувалася практика присудження наукового ступеня доктора наук honoris causa, тобто за видатні заслуги перед науковою галуззю в цілому, в знак пошани. Так, «академік Д. Багалій став ініціатором у присудженні М. Слабченку наукового ступеня доктора історії української культури без захисту дисертації – за наукові заслуги – honoris causa (букв. причина пошани). До того ж докторат пройшов дуже швидко: 16 січня 1928 року він розпочав клопотання, а до літа вже прийшло і затвердження...»[25].

Згідно з «Положенням Комісії з реєстрації наукових робітників» науковці первинно розподілялися за трьома категоріями: 1) початківці зі здатністю до наукової роботи, що підтверджена публікаціями та відзивом науково-дослідницької кафедри; 2) особи, здатні до здійснення самостійних досліджень, які виявили себе науковими працями; 3) сформовані науковці з великим досвідом наукової та науково-педагогічної роботи, які створили власну наукову школу[26]. Згодом цей поділ було переглянуто і виходячи з норм академічного грошового забезпечення, яке з 1922 р. видавалося Комітетом сприяння вченим як стимул суто наукової творчості й доповнювало платню, учені розподілялися уже на п'ять категорій: 1) учені-початківці; 2) викладачі вищої школи з певним стажем; 3) професори й самостійні викладачі; 4) видатні представники різних наукових напрямів та 5) видатні вчені світового значення та найвеличніші постаті з даної наукової спеціальності в державі. Ці категорії учених почасти можуть і мають розглядатися як наукова ієрархія, оскільки академічне забезпечення було не платнею за фактично вироблену працю, а відповідною оцінкою наукової кваліфікації та активності й продуктивності наукової діяльності.

Із метою підвищення наукового рівня викладачів (а також маючи на увазі політичну необхідність підготовки професури на новій комуністичній ідеологічній основі) у 1925 р. в СРСР запровадили інститут аспірантури: Наркомат освіти УСРР відповідно затвердив Положення про порядок підготовки наукових робіт при вищих навчальних закладах і науково-дослідних установах, яким передбачався прилюдний захист наукової роботи на рівні ради факультету. Механізм зарахування до аспірантури передбачав рекомендацію науково-дослідних кафедр, вузів та наукових установ для осіб з вищою освітою, які виявили хист до наукової й науково-викладацької діяльності, аспіранти користувалися усіма правами наукових робітників та отримували стипендію. Результатом трирічного навчання за певним науково-дослідницьким та навчальним планом був прилюдний захист наукової праці на відкритому засіданні кафедр з участю представників Укрнауки, правління вищого навчального закладу, Наукового комітету та громадських організацій: «Коли прилюдна оборона виявить цілком достатню підготовку аспіранта до самостійної і науково-дослідчою або до вищої навчальної праці катедра може по затвердженні президією Укрупрнауки перевести аспіранта в наукові співробітники»[27]. Таким чином, захист був передумовою зайняття відповідної посади після завершення аспірантури, але наукові ступені присуджувалися спорадично, із перевагою звання «doctor honoris causa».

Нарешті Постановою РНК СРСР від 13 січня 1934 р. на основі рішення ЦВК СРСР від 19 вересня 1932 р. в СРСР була створена єдина стабільна система атестації, яка передбачала встановлення наукових ступенів кандидата й доктора наук та визначення порядку захисту відповідних дисертацій. Тобто, у 1932 р. союзний уряд заявив про необхідність уведення наукових ступенів, а 13 січня 1934 р. була ухвалена Постанова РНК СРСР «Про вчені ступені та звання», що вводила два наукових ступеня (кандидат – доктор) і три учених звання для вузівських викладачів (асистент – доцент – професор) та працівників науково-дослідних установ (молодший науковий співробітник – старший науковий співробітник – дійсний член науково-дослідної установи). Проте лише 10 червня 1934 р. інструкцію до реалізації Постанови «Про вчені ступені та звання» підписав Голова Комітету з вищої технічної освіти при ЦВК СРСР Г. М. Кржижановський. Таким чином, у радянській науковій та науково-педагогічній практиці було остаточно відроджено і законодавчо оформлено інститут присудження наукових ступенів[28]. Відбулася універсалізація форм і методів управління та атестації наукових і науково-педагогічних кадрів, з'явилася чітко структурована система нормативно-правових актів, яка регламентувала процес становлення та розвитку науково-атестаційного процесу на місцях.

---

[1] *Анпілогова Т. Ю.* Гуманітарна інтелігенція Донбасу в період нової економічної політики (1921-1928 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Тетяна Юріївна Анпілогова; Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2006. – 19 с.; *Осмоловська О. Ю.* Державна політика щодо професорсько-викладацьких кадрів радянської України (1920-1930-ті рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / О. Ю. Осмоловська; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2004. – 19 с.; *Бачинський Д. В.* Інтелігенція Української СРР в українізаційних процесах 20-х – початку 30-х років XX ст.: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Д. В. Бачинський; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2004. – 20 с.; *Богуславська В. Г.* Народна освіта України в добу національно-демократичної революції 1917-1920 рр.: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / В. Г. Богуславська; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2001. – 19 с.; *Кузьменко М. М.* Науково-педагогічна інтелігенція УСРР 20-30-х рр. XX ст.: еволюція соціально-історичного типу: Автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / М. М. Кузьменко; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2005. – 25 с.; *Ситніков О. С.* Освіта в Українській СРР (1920-і роки): історіографія: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / О. П. Ситніков; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 15 с.; *Парфіненко А. Ю.* Проблема "ліквідації" університетів України в радянській журнальній публіцистиці 1920-х – початку 1930-х років: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06 /

А. Ю. Парфіненко; Запоріз. нац. ун-т. – Запоріжжя, 2007. – 20 с.; *Липинський В. В.* Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-ті роки: Автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / В. В. Липинський; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2001. – 39 с. тощо.

[2] *David-Fox M.* The Emergence of a 1920s Academic Order in Soviet Russia // East-West Education. – 1997. – № 2. – P. 106-142.

[3] *Sorokin P.* Leaves from a Russian Diary. – New York, 1924. – P. 212.

[4] Декрет СНК РСФСР от 17 сентября 1920 г. «О рабочих факультетах» // СУ РСФСР. – 1920. – № 80. – Ст. 381; Декрет СНК РСФСР от 11 февраля 1921 г. «Об учреждении институтов по подготовке красной профессуры» // СУ РСФСР. – 1921. – № 12. – Ст. 79; Постановление Наркомпроса «Об отмене государственных экзаменов и об изменении порядка производства всякого рода испытаний в вуз» // СУ РСФСР. – 1918. – № 84. – Ст. 885; Декрет СНК РСФСР от 9 октября 1918 г. «О Всероссийских конкурсах по замещению кафедр в высших учебных заведениях» // Декреты Советской власти. Т. 1. – М.: Госполитиздат, 1957. – С. 35–38; Декрет СНК РСФСР от 4 марта 1921 г. «Об установлении общего научного минимума, обязательного для преподавания во всех высших школах РСФСР» // СУ РСФСР. 1921. – № 19. – Ст. 119; Декрет СНК от 17 августа 1922 г. «Положение об управлении факультетами общественных наук» // СУ РСФСР. – 1922. – № 43. – Ст. 518.

[5] *Положение* о высших учебных заведениях // Профессионально-техническое образование в России за 1917-1921 гг.: Юбилейный сборник. – М.: Госиздат, 1922. – С. 66-72.

[6] *McClelland J. C.* Bolsheviks, Professors and the Reform of Higher Education in Soviet Russia, 1917-1921. New Jersey: Princeton University, 1970; McClelland J.C. The Professoriate in the Russian Civil War // Party, State and Society in the Russian Civil War. – Bloomington, 1989. – P. 243-244, 248-249, 253-259.

[7] *Положение* о высших учебных заведениях // Профессионально-техническое образование в России за 1917-1921 гг.: Юбилейный сборник. – М.: Госиздат, 1922. – С. 66-72.

[8] *ЦДАВО України*. – Ф. 166. – Оп. № 1. – Спр. 1109. – Арк. 12 (26 квітня 1922 р.).

[9] *ЦДАВО України*. – Ф. 166. – Оп. № 1. – Спр. 1109. – Арк. 13 (26 квітня 1922 р.).

[10] Там само.

[11] Див. *Усенко І. Б.* Левитський Леонід Макарович // Енциклопедія історії України. – Т. 6. – К.: Наук. думка. – С. 81–82.

[12] *ЦДАВО України*. – Ф. 166. Оп. № 1. – Спр. 1109. – Арк. 23, 24.

[13] *О деятельности* Научного Комитета Наркомпроса и научных учреждений и организаций Украины (1921-1923 гг.). – Харьков: Путь просвещения, 1923. – С. 4–5.

[14] *Собрание* узаконений УССР. – 1922. – № 49.

[15] *ЦДАВО України*. – Ф. 166. – Оп. № 2. – Спр. 547. – Л. 5; детальніше див.: *Усенко И. Б.* Первая кодификация законодательства Украинской ССР. – К.: Наукова думка, 1989. – С. 83-85; *Рябошапко Л. И.* Кодекс законов о народном просвещении УССР 1922 г. – Автореф. дисс. … канд. юрид. наук. – К., 1991. – С. 10-11.

[16] *ЦДАВО України*. – Ф. 166. – Оп. № 2. – Спр. 1155. – Арк. 56.

[17] *Положення про* вчені ступені. Затверджено в Колегії НКО від 09.02.1925 р. // Бюлетень народного комісаріату освіти. – 1926. – № 6. – С. 39; Інструкція до положення про вчені ступені // Бюлетень народного комісаріату освіти. – 1926. – № 6. – С. 40.

[18] *ЦДАВО України*. – Ф. 166. – Оп. № 1. – Спр. 1109. – Арк. 36-39.

[19] *ЦДАВО України*. – Ф. 166. – Оп. № 1. – Спр. 1109. – Арк. 58.

[20] *ЦДАВО України*. – Ф. 166. – Оп. № 43. – Спр. 405. – Арк. 141.

[21] Протокол № 2 Засідання Комісії, щодо розробки інструкції в справі призначення вченого ступеня по групі медичних наук // *ЦДАВО України*. – Ф. 166. – Оп. № 6. – Спр. 618. – Арк. 17.

[22] *ЦДАВО України*. – Ф. 166. – Оп. № 6. – Спр. 618. – Арк. 39.

[23] *О работе* Научного комитета и научных Учреждений и Организации Украины за 1923-1924 академический год // ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. № 3. – Спр. 405. – Арк. 78.

[24] *ЦДАВО України*. – Ф. 166. – Оп. № 43. – Спр. 405. – Арк. 141.

[25] *Заруба В. М.* Історик держави і права України академік М. Є. Слабченко (1882-1952). – Дніпропетровськ: ПП «Ліра ЛТД», 2004. – С. 192.

[26] *Положення* Комісії з регістрації наукових робітників // *ЦДАВО України*. – Ф. 166. – Оп. № 2. – Спр. 1155. – Арк. 10.

[27] *Положення* про науково-дослідчі катедри. Затверджено на колегії НКО 09.02.25 р. // *ЦДАВО України*. – Ф. 166. – Оп. № 2. – Спр. 1155. – Арк. 89.

[28] Як основоположні в освітянській сфері слід розглядати постанову РНК СРСР «Об учёных степенях и званиях» від 13 січня 1934 р. та інструкцію Комітету з вищої технічної освіти при ЦВК «О порядке применения постановления СНК СССР от 13 января 1934 г. «Об учёных степенях и званиях» від 10 червня 1934 р.

Резюме

У статті розглядаються дискусійні питання становлення системи наукових ступенів і вчених звань та процедур їхнього здобуття в Радянській Україні періоду 1917-1934 рр.

Ключові слова: наукові ступені, вчені звання, титулатура, науково-атестаційний процес, приват-доценти, професура, ступінь доктора наук.

Резюме

В статье рассматриваются дискуссионные вопросы становления системы ученых степеней и научных званий и процедур их присуждения и присвоения в Советской Украине в период с 1917 по 1934 гг.

Ключевые слова: ученые степени, научные звания, титулатура, научно-аттестационный процесс, приват-доценты, профессура, степень доктора наук.

Summary

In the article the debatable questions of becoming of the system of graduate degrees and scientific ranks and procedures of their awarding and appropriation are examined in Soviet Ukraine in a period from 1917 to 1934.

Key words: academic degrees, academic rank, titulation, scientific evaluation process, university lecturers, professoriate, doctor of sciences degrees.

Отримано 12.01.2010

Н. А. КОШМАН

Наталія Анатоліївна Кошман, *аспірант Львівського державного університету внутрішніх справ*

ВПЛИВ БАГАТОРІВНЕВОГО СИСТЕМНОГО ХАРАКТЕРУ ПРОЦЕСУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙ

Сучасна глобалізація, що найбільш рельєфно проявилася у другій половині XX ст., – це процес перетворення регіональних соціально-економічних систем, які досягли високого ступеня взаємозалежності, в єдину світову систему, перетворення цілого ряду відокремлених світогосподарств в єдину світову економіку. Глобалізація світової економіки являє собою всезростаючу взаємозалежність економік різних країн світу в результаті значного збільшення та лібералізації транскордонних переміщень людей, товарів, послуг і капіталу, інтенсивного обміну інформацією та технологіями. За своєю суттю вона слугує логічним вираженням всесвітньої інтернаціоналізації господарського життя.

За останні роки було опубліковано значну кількість робіт, в яких міститься важливий аналітичний та емпіричний матеріал щодо різних складових міграційних процесів. Зокрема, це праці В. Б. Євтуха, І. Ф. Кураса, Е. М. Лібанової, С. І. Пирожкова, А. В. Позняка, І. М. Прибиткової, В. П. Трощинського, О. У. Хомри, С. Б. Чеховича, М. О. Шульги тощо. Значні здобутки в даній сфері належать російським науковцям О. Д. Воробйовій, Ж. А. Зайончковській, Т. І. Заславській, В. А. Іонцеву, Л. Л. Рибаковському, а також численним західним авторам, серед яких Р. Епплярд, Р. Бонінг, М. Вайнер, Д. Массей, Д. Салт, С. Сассен, П. Сталкер, П. Стокер, Т. Хаммар та іншим.

Мета даної статті полягає в дослідженні міжнародної міграції населення, яка зі зростанням глобалізації та розширенням інтеграції світової економіки стає все вагомішим фактором економічного, соціального та демографічного розвитку переважної більшості держав.

Глобалізація – її зміст і суперечливий характер, наслідки і широкий спектр сприйняття світовим загалом та наукова рефлексія цього феномена – чи не найвагоміше явище сучасності. Важко уявити когось із політиків або дослідників соціально-політичних процесів, які б пройшли повз неї. Твердять, що глобалізація ніби дев'ятий вал накочується на планету, руйнуючи при цьому Вестфальсько-Філадельфійську систему як таку, що складається з понад двохсот суверенних національних держав із усталеним міжнародним правом. Відзначаючи нову якість глобалізації, її ідентифікують із п'ятою владою. Водночас доволі поширеними є твердження, що глобалізація нічого в собі не містить, що це лише друге видання колоніалізму. Вона при цьому інтерпретується на кшталт відомої марксистсько-ленінської тези про зростання суспільного характеру виробництва та визначається терміном «інтернаціоналізація». Висловлюються також думки, що глобалізація – просто модне слово, яке не має власного змісту[1].

Та як би там не було, але явище глобалізації – це об'єктивна реальність сучасної цивілізації, а сам термін – найбільш уживаний як у спеціальній, так і публіцистичній літературі. Справа лише в тому, що від невмілого користування, яке найчастіше йде від нерозуміння явища, він ладен перетворитися на новітнє «слово-ласку» (Ф. Хейєк) чи то «слово-пастку» (Дж. Сарторі). Слова «суспільство» та «соціальний» і багато інших – у першого, «демократія» – у другого, на думку дослідників, втратили свій первісний зміст, починаючи відображати щось інше[2].

Необхідність убезпечення від цієї делірії (відхилення від нормальної діалогічної етики, за словами М. Фуко), а відтак запобігти викривленому усвідомленню феномена глобалізації, спонукає автора до вивчення і роздумів щодо об'єктивних умов та змісту глобалізації, а головне – її наслідків, зокрема, впливу на владу, яка становить стрижневий компонент політики та науки про неї.

Отже, що це за явище «глобалізація», яке все більше захоплює політиків, дослідників та й увесь людський загал? Запитання може виглядати дещо наївним і навіть недоречним, адже дослідниками вже напрацьо-

© Н. А. Кошман, 2010